

Gombrowicz szarmatizmusa

(Részletek)

A VÁROSI ÉS A FALUSI

A lengyel irodalmi fantázia — írta Irzykowski — gyógyíthatatlanul falusi. Gombrowicz életműve egyáltalán nem mond ellent a bölcs igazmondó véleményének. Gombrowicz életének négyötödét sokmillió nagyvárosokban töltötte, regényei azonban egytől egyig falun... vagy üdülőhelyen játszódnak: félig vagy egészen úri környezetben, ahol az ember — a szó eredeti értelmében — múlhatja magát. Íróként nemesi udvarházban és panzióban érzi magát a legjobban, az urak és a nélkülözhetetlen személyzet körében... Naplóját Gombrowicz főként Buenos Airesben írta. Mégis milyen szívesen beszél az Argentína belsejébe tett kirándulásokról, barátai birtokán tett látogatásairól, üdülőhelyeken és olyan kisvárosokban töltött nyaralásairól, amelyek közelebbi kapcsolatban vannak a természettel, mint az európai kisvárosok. Mulattatja, hogy La Faldá-ban „az avenida Eden-en a kávéházi asztaloknál hölgyek és urak refrescost iszogatnak, miközben mellettük kikötött szamarak rágszálják a fa kérgét”. Mar del Platától el van ragadtatva: „Ezt már ismerem. Hatalmas, susogó kerti fák, kutyák és kaktuszok. Gyümölcsöskert. Majdnem falu.” Európában pedig Berlint, a kertvárost szembeállítja Párizs köregetegével. A Tiergartenben ismerős szellő csapja meg, „az az illat, füvek, víz, kő, fakéreg, s ki tudja még minek a keveréke... igen, Lengyelország, ez már mintha lengyel volna, mint Małoszycében vagy Bodzechówban” — írja a Naplóban.

Amikor Mickiewiczet Dantéval hasonlítja össze, Gombrowicz az itáliai költőt — elismerően — városi embernek nevezi, s magasabbrendű, mélyebb szellemnek tartja, amiért jártas az emberélet dolgaiban. Hosszabb töprengés után azonban, élete vége felé, amikor már igazán ismeri a nagyvárosi Európát, Gombrowicz az emberi kapcsolatokat inkább a falusi élet privilégiumának, nemesi örökségnek tartja. Mert éppenséggel a polgárság irtotta ki azokat a szokásokat, amelyekben az ember kedvét leli! Emberi szóra vágyva Párizsba érkezik, és — beszélgetni akar. De Párizsban már senki sem társalog senkivel... Vajon miért? Fukarságból talán? A följegyzett gondolatokat és tréfákat nehezebb ellopni, érdemes-e hát olyasmivel törődni, aminek semmi nyoma sem marad? Az ilyen óvatosság — dohog Gombrowicz — a közönséges, fősvény polgárokra jellemző, akiknek sem fantáziája, sem egyénisége nincsen: „Butorral a comtesse fogadásán találkoztam. Mondom neki, örülök, hogy együtt leszünk Berlinben, ott majd kedvünkre kibeszélgethetjük magunkat, ha másról nem, akkor a nouveau román français-ról. Válasz helyett az avantgard vezér fennhangon elnevette magát — tisztán udvariassági, saját különállását hangsúlyozó, tökéletesen hermetikus nevetés volt, ahogy egy doboz szardínia nevet a Szaharában.”

Gombrowicznak a beszéd majdnem olyan fontos, mint az írás: ez teszi ugyanis lehetővé, hogy élő embereken próbálja ki magát. Az írói alkotásnak — éppúgy, mint a beszédnek — az a célja, hogy meghódítsa a másik ember figyelmét és pszichikumát. Mindkettőnek lényege a játék, amely a partner „legyőzésére”, alárendelésére irányul; ez volna a „tehetség tudatos megszerkesztése” az író szavával. A pléhpofájú Butor viszont a művet szolgálja, ahelyett, hogy azon lenne, hogy a mű szolgálja őt.

* A krakkói irodalomtörténész tanulmánya a Tradycje szlacheckie w kulturze polskiej (Nemesi hagyományok a lengyel kultúrában) című kötetben jelent meg 1976-ban, Varsóban.

A művet becses tárgynak tekinti... s ki tudja, talán piaci értékét is fontolgatja? Az embert — és önmagát is — tárgyaknak rendeli alá. Űriember így nem viselkedik. „A földtulajdonos — legyen lengyel nemes vagy amerikai farmer — szükségképpen bizalmatlan a kultúrával szemben (...). Azt akarja, hogy a kultúra legyen óérte — s nem ő a kultúráért (...). Ki nem állhatom az olyan költőket, akik túlságosan költők akarnak lenni, és az olyan festőket, akik túlságosan odaadták magukat a festészetnek (...). Én önmagam akartam lenni — magam, nem pedig művész, nem is saját műveim egyike, hanem — magam” — olvashatjuk a Naplóban. A gyakorlatban ez annyit jelent, hogy Gombrowicznak a művészet legfontosabb funkciója a kifejező erő.

Műveinek hőse, narrátora, porte-parole-ja elsősorban olyan ember, aki szereti és keresi a társaságot. Az embereket talán nem mindig szereti... de mindig van ideje számukra. Ugyanilyen volt — ha szabad emlékeztetnünk rá — maga Gombrowicz is. Írásaiban és az életben is mindig olyan találkozó helyet keresett, ahol a lelki párbaj és a pszichodráma lejátszódhat. Vajon megfelelő színhely ehhez egy szalon? Nem valószínű. A szalon természeténél fogva arisztokratikus, kötelező szabályai merevséget, mesterkéltséget kényszerítenek az emberre. Gombrowicz pedig fesztelenségre, mókára, minden — legalábbis formális — kötöttségtől mentes életre vágyott. Olyan helyet keresett tehát, ahol mindenkivel találkozhatott és mindenkit fölkereshetett anélkül, hogy alá kellett volna vetnie magát levelek, bejelentkezések, előfokozt szertartásának, ami Nyugaton kivétel nélkül mindenki számára kötelező. Éppen ilyen hely a kávéház. Oda úgy lép be az ember, amint hajdanán — minden előzetes értesítés nélkül — behajtott szomszédja udvarára... aki pedig szívesen, örömmel fogadta. A kávéház Gombrowicznak városi környezetben művészi szempontból is helyettesíti az udvarház fogadószobáját vagy akár tornácát. Nem tőzsdé ez, nem piac, és nem is szalon. Olyan hely, ahol az ember szabadnak érzi magát egyenlő jogú szomszédai között.

Gombrowicz társas természete és tréfás kedve kétségtelenül a nemesi — vagy egyszerűen lengyel, amennyiben ez nemesi örökségnek tekinthető — szokásokban gyökerezik. Maga is beszélt erről, s túl gyakran ahhoz, hogy e vallomások taktikus provokációnak tekintsük. Brzozowskiról vitatkozott Miłosz-sal, amikor elmondta, hogy Brzozowski mennyire gyűlölte azokat az embereket, akik „földhözragadt” módon lenéznek minden szellemi erőfeszítést, vagy egyszerűen rá sem hederítenek. Paradox módon azonban Brzozowskival szemben a „földhözragadtság” oldalára áll. Manapság — mondja Gombrowicz — az eszmék és a könyvek túlzott bősége megsemmisíti egymást. Megvalósíthatatlan követelményeket támasztanak az olvasóval szemben (hogy megértsük Sartre-ot, el kell olvasnunk Heidegger-t, hogy megértsük Heidegger-t, Husserl-t, és így tovább a végtelenségig). Erőfeszítésre kényszerítenek minket annak a látszatnak az érdekében, amelyet éppen fölídéztek. Az intellektuális tömegben mindenki magányos lett, az eszmék feszültségében — fölöslegessé és mesterkéltté; a túlzott komolysággal pedig — hazuggá és nevetségessé. A lengyel „mértéktartásnak”, teljesen váratlanul, esélye lett abban a világban, amelyben — a nagyokosoknak köszönhetően — egy újfajta tudós ostobaság harapódzott el. Az embernek a közbülső, a könnyebben elviselhető szférában kell maradnia, ahol kellemes az élet...

Gombrowicz tehát nyilvánvalóan azoknak a szomszédosági kapcsolatoknak a mai megfelelőit akarja megteremteni, amelyek egykor a nemesek között voltak szokásban. A németek már a XVI. században így tréfálkoztak: „a lengyel egész élete a következő három dolog jegyében telik el: szónoklás, mulatás és utazás (declamationes, comessiones et profectiones quotidianae)”. Ezek mindegyikéhez hozzátartozik a játék, és az egyén jelentőségét növelik egy kis közösségben... „A társasági erényeket: az udvariasságot, a vidámságot, a szomszédok és barátok iránti szívélyességet és mindenekelőtt a vendégszeretetet a régi Lengyelországban emberségnek neveztek” — írja a történetíró. Gombrowicznál is az „emberi” (ami az emberre jellemző) legelőször és mindenekelőtt „társaság” jelent.

Társaságban Gombrowicz presztízsjátékot játszik. Ez persze csak játék, ami néha fájdalmas ugyan, de sohasem halálos. Mindig félbe lehet szakítani. Ennek a mérték-

letességnek is megvannak az előzményei a régi lengyelségben. A játszótársnak mindig van hová visszavonulnia: az odújába, vagyis a portájára, ahol nem kisebb úr a vajdánál (a lengyel szóolás szerint portáján a nemes ember egyenlő a vajdával — a fordító megjegyzése), vagy akár egy milliomosnál sem. Gombrowicz agresszivitása soha nem hevesebb a kelletténél. Külföldi kritikussai közül csak François Bondy érezte meg homályosan, hogy mit jelentenek a nemesi hagyományok Gombrowicz egész magatartása szempontjából. De még ő is megkérdezte: „A Napló a világtól való elfordulást, a távolságtartást, a békés elmékedést, a konzervativizmust, a tolerancia mérsékelt éghajlatát dicsőíti. De hová lettek ezek az erények a többi műből? A távolság helyett itt állandó az erőszakos támadás. A képből és a gondolatból dráma lesz, a dráma pedig őrzöngésben tetőzik.” Ha Gombrowicz párbajai árnyékviadatok csupán, akkor azért azok, mert Gombrowicz „saját álom-színjátékának, belső drámájának részei” — írja a francia kritikus. Bizonyára. Akkor mégis miért tompítja az álmodó Gombrowicz a következetesség élet, mintha tartana a végigvitt gondolat serkentő hatásától? Hiszen „örzöngései” nevetésben oldódnak föl (*Ferdýdurke*, *Trans-Atlantyk*, *Operett*), vagy a semmiben foszlanak szét (*Kozmosz*, sőt a *Pornográfia* is). Ez annyit jelent, hogy az „örzöngéseket” mindig láthatatlan idézőjelbe teszi... A regények és a drámák mindegyike kaland, expedíció a sötétbe; a Napló feladata pedig az arányok visszaállítása, és — ha szabad ezt mondani — az elszabadult képzelet szocializációja.

„Ne csináljatok belőlem olcsó démont — írja a Naplóban Gombrowicz. — Én az emberi rend oldalán fogok állni (és az Istenén is, bár nem vagyok hívő), napjaim végezetéig, még a halálos ágyamon is.” Különös szavak. Létezik egy norma, mely szerint az őrzöngésnek nem kell vérengzéssel járnia (a *Pornográfia* kivételével, nem véletlenül Lengyelországban ezt tartják a leggyöngébb Gombrowicz-regénynek). Nehéz pontosan megmondani, honnan ered ez a norma. Egyik forrása kétségtelenül a kulturális hagyományban keresendő. Honnan származik a régi lengyel tolerancia? A történészek között nincsenek véleménykülönbségek. „A más vallásúak iránti megértésben — írja Czaplínski — szerepet játszott a lengyel nemesség született idegenkedése a nemesi kiváltságok megsértésétől, mondhatnánk úgy is, hogy a nemzet idegenkedése mindenfajta kényszertől és erőszaktól.” Tazbírnál ezt olvassuk: „A lengyel tolerancia elsősorban a lengyel nemesség történetéből magyarázható.” A nemesség körében és érdekében jött létre. A lengyel *slachta* kivételesen széles körű privilégiumokat élvezett. A bűncselekményekért járó büntetés végrehajtása viszont gyakran bizonytalan, eredménytelen volt. A lengyel nemesség mégis kifejezetten óvakodott megsérteni a tisztesség alapvető normáit! Félt a súlyos törvénszegéstől! Éppen a társasági, jószomszédi kapcsolatok emeltek korlátot a mindenki által elfogadott, íratlan törvények megszegése elé. Ez volt az „emberiség” erkölcsi normája, ami nélkül nem volt nemes a nemes, legalábbis elméletben...

„Engem, aki szörnyen lengyel vagyok, és szörnyen fellázdattam Lengyelország ellen, mindig dühített a másodlagos, rendezett, istenfélő lengyel gyermekvilág.” Ugyanakkor: „Vajon azt kívánom-e ma az emberiségtől, hogy haladó legyen, leküzdje az előítéleteket, emelje magasra az oktatás és a kultúra zászlaját, hogy gondoskodjék a művészet és a tudomány fejlődéséről? Bizonyára... de legelőször azt szeretném, hogy a másik ember ne marjon belém, ne köpjön le, és ne kínozzon meg” — olvashatjuk a Naplóban. Még egy ellentmondás? Lehetséges. Gombrowicz nézeteiben nincs semmi — legalábbis logikai — következetesség. Teljesen hiábavaló megszerezni vagy összehangba hozni őket. Állandóan ebbe bukna bele a kritikusok, nem is beszélve a politikusokról. Én csak Gombrowicz magatartását szeretném megmagyarázni, amely mindig előbbre helyezi az életet az eszménél, a józan észet az értelemnél, a kellemest a hasznosnál, a rendkívülit a szokásosnál, a művészetet a tudományánál...

A falusi „mértéktartás” legnagyobb ellenzője a városi nagyokos, aki látszólag józan, valójában azonban elvakult, s mindenkitől feltétlen engedelmséget követel eszméi és tanai iránt. A nagyokos ma természetesen a tudomány emberének köpö-

nyegét ölti magára, hiszen a tudomány abszolút következetességet kíván. A tudományban nincs ellentmondás és meglepetés: minden a kizárólagosság eszköze csupán. A professzorok bizonyára erkölcsös emberek. „A professzorok szeretik a feleségüket. Jó apák. Szelíden és bocsánatért esedezve ragaszkodnak a családi tűzhelyhez, mert jól tudják, hogy sehol sincsenek otthon” — írja Gombrowicz a Naplóban. Nem más erkölcs ez, mint a félelem erkölcse. Az író nemesi szellemiségű világában mindenkinek, aki ér valamit, van saját lelki és lehetőleg fizikai portája, háza, *home*-ja... Örökölte, szerezte magának — bátorsággal vagy tehetséggel. Így már *valaki*. A mai tudományos és technikai világban, melynek zászlaját holmi professzorok emelik magasba, jut mindenkinek egy kis kuckó, mert valahol lakni kell. Kap mindenki, félelemből és óvatosságból, a köz hasznára. Ő maga pedig egy fogaskerék a gépezetben, egy tétel a számlán, szóval — senki. Itt van a modern civilizáció konzervatív kritikájának a lehetősége. Gombrowicz is elindult erre... de nem ment messzire, csak néhány lépést tett ebben az irányban. Ő ugyanis ügyesen összekapcsolta az ifjúság vállalását a múlt iránti nosztalgiával... Ebben azonban nem volt egyedül — még a legradikálisabb, forradalmárnak látszó művészek között sem.

A LENGYEL ÉS A KÜLFÖLDI

A nemesi mitológiát Gombrowicz végül az otthon és a világ, Lengyelország és Európa viszonyába szötte bele. „Lengyelországhoz való viszonyomat a formához való viszonyom magyarázza — úgy szeretnék meghajolni Lengyelország előtt, ahogy meghajlok a forma előtt — úgy szeretnék Lengyelország fölé szállni, ahogy a stílus fölé emelkedem — itt is, és ott is ugyanaz a feladat (...). Az a baj csupán, hogy én a ti szemétdombotokról származom. Bennem az szólal meg, amit ti évszázadokon keresztül hulladékként eldobtatok. Ha az én formám a forma paródiája, akkor a lelkem a lélek paródiája, én pedig az egyén paródiája vagyok. (...) Szemétre dobátok mindazt, ami bennetek színház és színjáték volt, és igyekeztetek megfelekedni róla — ma pedig látjátok az ablakból, hogy fa nőtt a szemétdombon, a fa paródiája” — írja a Naplóban. Hogy értjük ezt a vallomást, amely legalább annyira kihívó, mint amilyen gyakran idézik? Megértéséhez nagyfokú lojalitásra és alaposagra van szükség.

A lengyel kultúra története az idegen minták utánzásának története. Függetlenül attól, hogy az ősrégi, a keresztény vagy az újabb, felvilágosodás korából származó mintákat követték-e a lengyelek, mindig utánoztak, nem alkottak. Ezért érezték magukat eredetiség híján valónak, szellemi rabszolgának. Itt emlékeztetnünk kell arra, hogy Gombrowicz csak az „emberközit” tartja értéknek; pontosabban szólva nem létezik számára sem Isten, sem Értelem, csak emberek: istenfélők vagy szabadgondolkodók, tudományosan önhittek vagy hagyományosan szerények... A lengyel tehát azt hiszi, hogy az absztrakt Értéket üldözi. Valójában azonban konkrét *emberek* rabja lesz: tetszeni akar a franciának, versengeni akar a némettel, kacérkodni az angollal... Innen az ellentmondás: minél magasabba emeli Lengyelország eszméjét — függetlenül attól, hogy az milyen —, annál nagyobb rabságba dönti a lengyeliséget! Meg akarja győzni az egész világot, hogy Chopin nem rosszabb Mozartnál, Sobieski János Nelsonnál, a krakkói Mária-templom pedig a chartres-i katedrálisnál. Egyenlő akar lenni a hasonlók között. A hasonlóság azonban mindig átvételt, utánzást tételez föl... A lengyel „emelkedni” akar mások szemében. De ezzel elismeri, hogy az idegen bölcsebb nála... Hogyan lehet hát kijönni ebből a kelepcéből?

— A lengyelek évszázadokon át felnőtté-éretté, európaivá akartak lenni. Szemétre vetették ezért azt, ami csak az övéké volt: a színlelés képességét, a színészetet, az éretlenséget... azt, ami elszakíthatatlan a szabadságtól, a könnyelműségtől, a komolytalanságtól. Ma a lengyelek csak egyetlen korszakot szégyellnek, azt, amikor lenéztek a világot: a szarmatizmus korát. A szarmata korszak valójában a lengyel elmaradottság és provincializmus „szemétdombja” volt. Hogyan tévesszük meg akkor mégis Európát, hogy állítsunk olyasmit vele szembe, amiről fogalma sincs? Úgy, hogy a szarmata, nemesi hagyományt folytatjuk. A romantikusok úgy vélték, hogy

meg kell szelídíteni a szarmata nemest. Gombrowicz szerint elég filozófiát csinálni hozzá. Így nő azután a lengyel szemétdombon a „fa paródiája” — Gombrowicz életműve.

Hogyan lehetne tehát összegezni az elmondottakat? A Napló szavaival: „A lengyelnek az a természete, hogy lengyel. Ezért hát, ha a lengyel minél inkább önmaga, annál inkább lengyel. Ha pedig Lengyelország miatt nem elég szabadon gondolkodik és érez, ebből az következik, hogy Lengyelország nem engedi, hogy egészen önmaga — vagyis egészen lengyel legyen.” Ez úgy hangzik, mint egy szofizma... és az is tulajdonképpen, mert fölcseréli a szemantikai mezőket. Mit is jelent itt az a szó, hogy Lengyelország? A lengyelség olyan absztrakt modelljét, amelyet az idegenek kényszerítenek ránk, vagy legalábbis egy olyan fogalmat, amely külföldi hatásra, külföldieknek készült. Ha elfogadjuk ezt a definíciót — hiszen tudjuk, *les définitions sont libres*... —, Gombrowicznak lesz igaza. Mint nem autentikus forma, absztrakció, irányelv — Lengyelország valóban gúzsba köti a lengyelt. A lengyel csak a hasonszórúek között, a szomszédok körében, az ismerősök és a saját maga szemében lehet igazán eredeti (= lengyel). Lehet, hogy ilyenkor szeszélyes, felelőtlen és könnyelmű. De mindenképpen bátor és konok, készen áll új kalandokra és tapasztalatok szerzésére. És ki tudja, egyszer nem vállalja-e majd valóban a felelősséget? A Trans-Atlantyk című regénye befejezése után jegyezte föl Gombrowicz: „Véget ért száműzetésem ideje. (...) Hiszen egykor ifjúkoromban odahaza Lengyelországgal szemben teljesen tehetetlen voltam, nem tudtam mihez kezdjek vele, nem találtam stílust hozzá, még beszélni sem tudtam róla — csak gyötrelmet okozott. (...) Ma másképpen áll a dolog: konkrét kívánságaim vannak, tudom, mit követelhetek a nemzetől, és azt is tudom, én mit tudok ezért cserébe adni. Így lett belőlem honpolgár.” Polgár — és nem alattvaló. A szónál maradva: megkérdezhetjük tehát az íróat a nemzet, az állam, a társadalom fogalmáról.

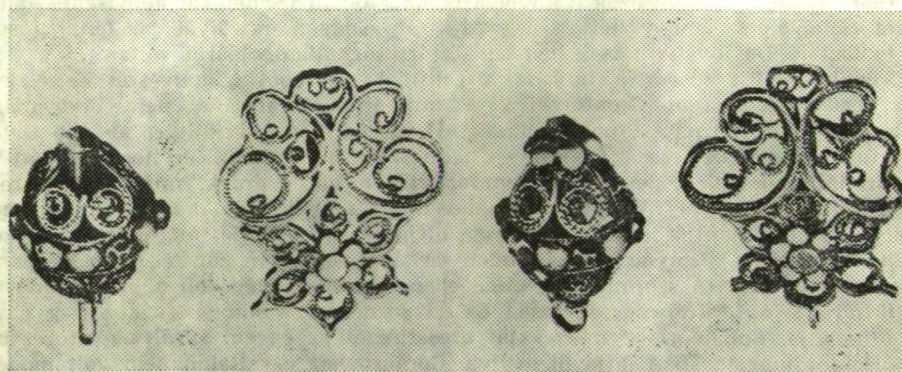
Gombrowicz csodálkozott — talán őszintén? —, hogy a Trans-Atlantyk olvasói nem háborodtak fel jobban azon a szentségtörő háborún, amelyet a regény lapjain a „szülőföld” és a „fiúföld” folytat egymással. De az olvasók nemcsak az írói szándékot ismerték fel ösztönösen, hanem azt is, milyen hagyományból táplálkozik. Mivel itt is megtalálhatjuk — bármilyen homályos, elmosódott formában — a nemzeti érzés nemesi modelljét. A nemes szemében „Lengyelország” fogalma szorosán kapcsolódott az otthonhoz, a családhoz, a baráti körhöz. Az állam és az otthon két egyenrangú partner volt: a nemesi gondolkodás nem választotta szét saját maga és szomszédai dolgát a nagyobb közösségtől. A haza egy bizonyos laza szövetség volt — inkább a szokások és a kultúra, mint a politika tartotta össze. „A nemesi köztársaság szomszédok föderációja volt, kis- és többségükben nagybirtokok, vajdaságok szövetsége. A szomszédi-szövetségi, nem formális kötelék ezért szociológiailag fontosabb volt, mint az állami-politikai szervezet” — írja a történész. Így vehettek részt a szemj ülésein azok a követek is, akik olyan területeket képviseltek, amelyeket Lengyelország elvesztett, s a svéd király vagy a moszkvai cáρ fennhatósága alá tartoztak. De továbbra is a nemesi köztársaság állampolgárai voltak.

Térjünk most vissza a társadalmi-politikai szférából a művészet és a kultúra területére. Vajon Gombrowicz, az argentinai emigráns, nem érzi magát néha egy kicsit parnawai pohárnoknak? Hiszen a nemzeti kultúra is épp olyan, mint a nemesi köztársaság: kicsi — természetesen szellemi értelemben vett — szomszédállamocskák föderációja. Nem annyira a közös érdek, mint amennyire a közös *stílus* fúzi egybe őket; valami nehezen megfogható lelki kapocs, amely nemcsak, hogy nem ajánlja, hanem egyenesen tiltja az egyén igazát alárendelni a közösségének. Ennek a köztársaságnak minden sarkából hangosan zúg a „nie pozwalam”, a „nem engedem”! (A szemjben egyetlen ellenszavazat is elég volt a javaslat visszautasítására — a fordító megjegyzése.) És ezt a „nie pozwalam”-ot a közösség szívesen elfogadja. Éppen azért, mert saját eredetiségét az egyéni kiváltság eltűrésében — sőt! — támogatásában látja biztosítva. Gombrowicz egyáltalán nem volt modern anarchista. Föltétlenül szüksége volt az állandóság érzésére, a hagyományokra —

legalábbis mint háttérre. És ha már szóba került a múlt: ez a múlt össze tudta egyeztetni az egyéni úrhatnáságot a nyájszellemmel, a burjánzó individualizmust a nagyszerű egyetértéssel, az anarchizmust a konzervativizmussal... Mivel a haza — az egyének széles körű kiváltságokat nyújtva — biztosítja magának a nemesi rend támogatását és egyetértését... Ez az arany szabadság — ha szabad így mondani — „filozófiai” értelme. „A *bene natus et possessionatus* szabad volt a szabadok között, és mindenkivel egyenlő. Úgy érezte, jogcíme van arra, hogy egyéni szempontból döntsön közügyekben” — állapítja meg a történész. Igen, a politikában ez Targowicával végződött. (1792-ben a nemesség egy része a cári csapatokat hívta be az országba; az úgynevezett targowicai konföderáció a reakciót képviselte a társadalmi reformokkal szemben — a fordító megjegyzése.) De mondjunk csak „közügyek” helyett „szellemet”, „erkölcsöt” — s megkapjuk a kulturális eredetiség nemzeti képletét.

Gombrowicz szórakoztatóan beszéli el, hogy az ő szarmatizmusának „európaibbnak” kell lennie, mint a réginek. De hogyan lehet a szarmatizmus európai? Ezt az ellentmondást szintén könnyű feloldani: annak a magatartásnak, amely bizonyos distanciával szemléli az eszméket, formákat és értékeket, mindenképpen alapos ismeretekkel és tapasztalatokkal kell rendelkeznie mindarról, amit Európa eddig Lengyelországnak kínált. A Napló írója sorra végigpróbálta a kereszténységet, a marxizmust, az egzisztencializmust, sőt még a strukturalizmust is (ahogy Argentínát, Berlint, Párizst stb.). Miután elsajátította mindazt, ami neki megtetszett az adott tanból, tapasztalatból vagy országból, örömmel bizonyítja, hogy önmaga maradt: más. Gombrowicz tökéletesen tisztában van azzal, hogy saját viselkedési stratégiáját teszi szemléletessé nemzeti vagy társadalmi párhuzammal. „Az a kérdés csupán, hogy nem vetítem-e rá a nemzetre az én programomat, melyre csak nekem van szükségem?” (Napló.)

REIMAN JUDIT fordítása

GOMBOK ÉS KAPCSOK BÁTHORI ISTVÁN MENTÉJÉRŐL